

Razoružanje — pretpostavke i mogućnosti

Radovan Vukadinović

Ako se traže glavne karakteristike razvoja poslijeratnog svijeta, sasvim je sigurno da se kao jedna od najtrajnijih, kvalitetno i kvantitetno najprisutnijih kategorija ističe napor gotovo svih zemalja svijeta za stalno novim povećanjem oružane moći. Naoružanje je tako, unatoč svih izjava, deklaracija i rezolucija unilateralnog, bilateralnog i multilateralnog karaktera, postalo osnovno obilježje razvoja međunarodnih odnosa, a stalno povećanje izdataka za naoružanje, posredno i neposredno, vrši golem utjecaj na opći razvoj ekonomskih, socijalnih i političkih procesa suvremenog svijeta.

U posljednjih petnaest godina troškovi naoružanja su povećani za tri puta i danas se kreću blizu 400 milijardi dolara.¹ U toj velikoj utakmici riječ je o horizontalnom i vertikalnom širenju nuklearnog i konvencionalnog naoružanja, dinamičnom razvoju novih oružja i sistema, kao i stalnom nastojanju da se za svako novo oružje pronađe odgovarajuće protuoružje. Stoga nije čudno da su 1976. godine troškovi za naoružanje bili 8% veći od ukupnih svjetskih izdataka za obrazovanje ili da su bili dvostruko veći od ukupnih sredstava koja se ulažu u medicinsku zaštitu 4 milijarde stanovnika naše planete.² Dodajmo tome da je i broj vojnika (22 milijuna) danas jednak broju učitelja, te da se oko 400000 najistaknutijih znanstvenika nalazi angažirano u stalnom procesu traženja novih sredstava masovnog uništavanja.

Izvještaj generalnog sekretara UN o ekonomskim i socijalnim posljedicama utrke u naoružanju i njezinim štetnim posljedicama po svjetski mir i sigurnost obiluje nizom podataka koji ilustriraju tekuće stanje. To je posebno vidljivo ako se usporedi analiza troškova organiziranih napora da se međunarodnim udruženim snagama eliminiraju neke opasne bolesti s vojnim izdacima. Očito je na primjer da je čitava aktivnost svjetske zdravstvene organizacije na planu likvidiranja malih boginja iznosila 83

1
L. P. Bloomfield, H. Cleveland,
Multilateral Disarmament and the Special
Session, Twelfth Conference on the UN
of the Next Decade, Stanley Foundation,
Muscatine 1977, str. 4

2
Disarmament and the U.N.: Strategy for
the United States, Princeton 1978, str. 3

milijuna dolara, a da se za taj iznos ne može nabaviti niti jedan moderan strategijski bombarder. S druge strane, ta ista vrlo značajna međunarodna zdravstvena institucija s velikim teškoćama prikuplja sredstva u iznosu od 450 milijuna dolara, koliko bi bilo potrebno za likvidiranje malarije, dok je to tek trećina cijene nove podmornice »Trident«, opremljene nuklearnim raketama. Isti izvještaj procjenjuje, između ostalog, da se u zanimanjima koja su u neposrednoj vezi s vojskom nalazi širom svijeta zaposleno oko 60 milijuna ljudi, bilo u uniformama ili u civilu, javnim ili privatnim službama. To odgovara ukupnom broju zaposlenih u Evropi (bez SSSR-a), odnosno čini 70% radne snage zaposlene u Sjedinjenim Državama.³ S obzirom na prirodu suvremene vojne tehnologije razumljivo je da se u tim aktivnostima nalazi uključen u pravilu visokostručni kadar, koji bi se s uspjehom mogao koristiti u drugim mirnodopskim zanimanjima.

Iako su analize vojnih troškova vrlo različite, a često i nepouzdana s obzirom na nedostatak standardiziranih pokazatelja međunarodnog karaktera, jasno je da glavina vojnih troškova otpada na dvije supersile koje svojim vojnim izdacima sudjeluju sa 60% u ukupnim troškovima svjetskog naoružanja. Međutim, uz te dvije vodeće zemlje, koje se nalaze na visokom stupnju industrijskog razvoja i raspolažu golemim privrednim i ljudskim izvorima, ne treba zaboraviti da u troškovima naoružanja sve više sudjeluju i manje razvijene zemlje. Brojna istraživanja, vršena na tom polju, jasno pokazuju uzlazne trendove potrošnje i stalno povećanje indeksa vojnih podataka koji u nekim situacijama iznose i više od polovice državnog budžeta.⁴

Iz takve goleme materijalne snage proizlaze, naravno, i svi ostali refleksi koji se ogledaju u jačanju posebnih središta zainteresiranih za sprovođenje određene politike, na unutrašnjem ili vanjskopolićkom planu, zatim u nastojanju da se vojne snage stave na čelo određenih država i političkih sistema, utjecaju armije na cjelokupni društveno-politićki i ekonomski razvoj zemlje i sl. Militarizacija svijeta u ovom našem poslijeratnom razdoblju, zasnovana na enormnim sredstvima koja vojnim snagama stoje na raspolaganju i brojnim neriješenim pitanjima iz domene međunarodnih odnosa, postala je značajna karakteristika suvremenog razvoja s tendencijom daljnjeg rasta.⁵

3 Vidi detaljnije: UN Doc. A/32/88, 12. 8. 1977.

4 Istraživanje koje je uzelo u razmatranje vojne izdatke 93 zemlje u razvoju pokazalo je da 25 zemalja troši više od 25% svog budžeta na vojsku, 30% zemalja troši više od 20%, dok većina od 57% zemalja u razvoju troši više od 10% svog budžeta na vojne izdatke.

M. Leitenberg, N. Ball, »Military Expenditures of Less Developed Nations as a Proportion of Their State Budgets«, Bulletin of Peace Proposals Vol. 8. No. 4, 1977, str. 310—314

5 Pod pojmom militarizma obično se podrazumijeva trka u naoružanju, pojačana uloga vojske (shvaćene kao vojnog establišmenta) u unutrašnjoj i vanjskoj politici, upotreba sile kao značajnog sredstva politike i povećan utjecaj vojske u civilnim poslovima.

Pod militarizacijom može se razumjeti proširenje vojnog utjecaja na civilne sfere, uključujući ekonomiku i društveno-politićki život.

M. Thee, »Militarism and Militarization in Contemporary International Relations«, Bulletin of Peace Proposals Vol. 8., No 4, 1977, str. 296

U tom kontekstu može se promatrati i velik broj konflikata koji je izbio nakon drugog svjetskog rata. Po nekim podacima, koji postavljaju viši limit kategorizacije rata, takvih sukoba bilo je 70.⁶ Njima se svakako može dodati velik broj vojnih pučeva i oružanih ustanaka, što bi preciznom statističaru pokazalo da je u prosjeku svake godine vođeno po nekoliko velikih oružanih sukoba, ili pak da nije bilo gotovo ni jednog dana u kom je svijet bio bez ratovanja.⁷

Optimistički nastrojeni analitičari međunarodnih odnosa ističu, međutim, da unatoč pojačanih troškova naoružanja, militarizacije svijeta i velikog broja primjera konkretne upotrebe sile, svijet nikada ipak nije bio toliko siguran u nemogućnost izbijanja globalnog oružanog sukoba. Tome je svakako poseban doprinos dala vojna tehnologija koja je razvila mogućnosti masovnog uništenja do savršenstva; zatim uspostavljanje pariteta potencijalnog uništenja između glavnih nosilaca nuklearne sile, kao i postojanje političke volje da se, unatoč stalnog razvoja vojne tehnike, zadrže pod striktnom političkom kontrolom granice njezine stvarne upotrebe.⁸

No svi ti elementi, koji, svakako, djeluju kao znatno limitirajući faktori, ipak nisu u stanju zaustaviti proces naoružavanja, što opet mora voditi stanovitim poremećajima na svim područjima suvremenog života. Ako se prihvati kao stalan globalni odnos između supersila i njihovih nuklearnih moći, ne treba zaboraviti da 80% vojnih izdataka otpada na konvencionalno oružje, a ne na troškove nuklearnog oružja.⁹ U stalno gomilanje te vrste oružja nalaze se uključene sve zemlje, od minijturnih država, malih i srednjih, pa sve do supersila.

I

Dosadašnji proces naoružanja razvijao se usporedo sa svojom antitezom: razoružanjem, koje traje također od završetka drugog svjetskog rata i početnog razdoblja, kada se vjerovalo da će poraz militarističkih snaga fašizma i stvaranje svjetske organizacije Ujedinjenih naroda automatski

6

L. P. Bloomfield, H. Cleveland, *Disarmament and U.N.* . . . op. cit. str. 3

7

Mađarski profesor Istvan Kende koji se bavi istraživanjima ratova u poslijeratnom svijetu u skladu sa svojom metodologijom tvrdi da je u razdoblju 1945—1976. vođeno čak 120 ratova i da je u njima poginulo ukupno oko 25 milijuna ljudi. U Evropi je vođeno 5 ratova, u Aziji 35, na Bliskom Istoku 36, u Latinskoj Americi 23 i na području subharske Afrike 21 rat. Detaljnije — I. Kende, »Dynamics of Wars, of Arms Trade and of Military Expenditure in the »Third World« 1945—1976«. *Instant Research on Peace and Violence*, Tampere 1977. no. 2. str. 59—68

8

Međutim, u široj eksplikaciji ovih limitirajućih činilaca ne treba zaboraviti i na mogućnosti pomicanja njihove vrijednosti, odnosno činjenicu da su svi oni prvenstveno usmjereni ipak na stalno održavanje vojne ravnoteže snagom oružja. To, naravno, mora izazvati i znatno skeptičnija mišljenja o njihovoj vrijednosti u kojima se može sasvim jasno vidjeti i nezadovoljstvo postojećim stanjem, ali isto tako i sve opasnosti pomicanja opasne granice upotrebe vojne sile.

Vidi npr. A. Myrdal, *The Game of Disarmament*, Manchester 1977.

9

L. P. Bloomfield, H. Cleveland, *Disarmament and U.N.* . . . op. cit. str. 29

omogućiti da se relativno lako rješavaju pitanja naoružavanja, te da će se razvoj vojne sile zadržati na potrebnoj razini bez posebnog povećanja izdataka.

Međutim, proces pregovora o razoružanju uvijek je pratio opće kretanje međunarodnih odnosa i bio je ovisan o svim krivuljama kojima su se oni kretali. U godinama hladnog rata pregovori o razoružanju imali su isključivo propagandno značenje, da bi se u procesu prevladavanja hladnog rata, u trenutku kada je uspostavljen paritet mogućeg uništenja, postupno krenulo u pravcu traženja konkretnih uzajamno korisnih aranžmana. Poboljšana međunarodna atmosfera omogućila je da se na multilateralnom planu dosada postigne ukupno osam sporazuma, kojima treba dodati čak deset vrlo značajnih američko-sovjetskih sporazuma s područja ograničenja oružja i njegove kontrole.¹⁰ Osim toga, na planu regionalnog napora za razoružanjem postignut je sporazum o stvaranju denuklearizirane zone u Latinskoj Americi; o stanovitim oblicima razoružanja i unošenju mjera za jačanje međusobnog povjerenja govori i Završni dokument iz Helsinkija, a u Beču se već pet godina vode, na žalost bezuspješno, pregovori o ograničenju vojnih snaga u Središnjoj Evropi (MBFR).¹¹

Politika popuštanja kao organizirani napor svih država da se stvaraju novi međunarodni odnosi u kojima će se sukobi i sporovi prevladati mirnim putem, u gotovo svim državama ocijenjena je kao jedina alternativa postojanja i daljnjeg razvoja svijeta. Istodobno, na nizu mjesta ističe se da je nemoguće zagovarati *détente* na političkom planu odnosa bez realizacije odgovarajućih vojnih mjera, koje jedine popuštanje mogu učiniti stvarnim i vjerovatnim procesom. U tome bi trebala biti vidljiva težnja svih država, a posebno onih koje raspolažu najvećom vojnom silom, da proces popuštanja učine univerzalnim i nezaustavljivim kretanjem u pravcu boljih međunarodnih odnosa.¹²

Détente je u bilateralnim odnosima supersila otvorio nove prostore za stanovito ograničavanje i kontrolu njihovih nuklearnih naoružanja. Istodobno, evropski prostor poslužio je blokovskim strukturama za ispitivanje njihovih uzajamnih namjera u bečkim pregovorima, dok su odredbe iz Završnog dokumenta otvorile put stanovitom jačanju povjerenja (najava vojnih manevara, razmjena promatrača).¹³ Ali ti koraci, koji se moraju nazvati pozitivnima, ograničeni su po svojim nosiocima aktivnosti, a isto tako i po prostoru, te je razumljivo da se nastojanje za sprovođenjem razoružanja mora postaviti na najširu razinu.

Zbog toga je razumljivo da su upravo nesvrstane zemlje, koje su od početka organiziranog djelovanja svog pokreta odlučni borci protiv trke u naoružanju, na prijedlog jugoslavenskog Predsjednika izborile zahtjev za sazivanjem specijalnog zasjedanja Opće skupštine o pitanjima razoružanja.

10
Tekstove dijela sporazuma i šire komentare vidi u: *Detente and Defense: A Reader*, (ed. by R. J. Pranger), Washington 1976. str. 113—141

11
Detaljnije vidi: J. I. Coffey, *Arms Control and European Security*, London 1977.

12
Vidi naš rad: »*Détente: sadržaj i perspektive*«, *Socijalizam* 1977. br. 11, str. 1928—1943

13
R. Vukadinović, *Evropska sigurnost i suradnja*, Zagreb 1977, str. 276—279

Nesvrstane zemlje koje su u međunarodne odnose ušle u doba polariziranih odnosa između blokova odmah su shvatile da blokovska konfrontacija ne samo da prijeti mogućim izbijanjem sukoba već isto tako odvaja goleme sredstva za naoružanje. A kako se radi o univerzalnom djelovanju, refleksi naoružanja vrlo brzo su se morali osjetiti i u drugim središtima koja su još teže podnosila nametnuto breme naoružanja. S druge strane, ne treba zaboraviti da upravo nesvrstane zemlje zbog golemog broja svojih nacionalnih, ekonomskih, socijalnih i političkih problema najteže podnose te izdatke, a da im isto tako otvoreni sporovi u njihovim prostorima stalno nameću potrebu jačanja vojnih snaga sa svim popratnim posljedicama koje otuda proizlaze.

Pripremni komitet za saziv Specijalnog zasjedanja naznačio je glavne zadaće koje se očekuju, odnosno pravce rada na Specijalnom zasjedanju i nakon njega. One se trebaju ogledati u:

- analizi postojećeg stanja međunarodne situacije u svjetlu napora za sprovođenjem razoružanja i naznaci veza koje postoje između razoružanja, međunarodnog mira i sigurnosti i ekonomskog razvoja;
- prihvaćanju Deklaracije o razoružanju;
- prihvaćanju programa akcije na polju razoružanja;
- naznaci uloge UN na polju razoružanja i analizi ostalih postojećih mehanizama, uz mogućnost saziva Svjetske konferencije o razoružanju.

Već iz ovoga je vidljivo da se radi o značajnom programu akcije¹⁴ koja bi trebalo razmotriti ukupnosti dosada postignutog, i naznačiti moguće rezultate u budućnosti. Ako se već čuju glasovi da su Ujedinjeni narodi prevelik forum u kome 149 država članica ne može naći zajednički jezik, jer su navodno i njihovi interesi toliko različiti i suprotni, neophodno je istaknuti da je upravo Specijalnom zasjedanju potrebno prići vrlo realistički, uz pažljivu ocjenu svih faktora koji danas djeluju u međunarodnim odnosima i svih snaga koje su prisutne u pokušaju rješavanja tog značajnog i vrlo delikatnog pitanja.

① U analizi dosada postignutih rezultata Specijalno zasjedanje mora istaknuti sve one pozitivne elemente osvarene na polju stanovite kontrole naoružanja i njegovog ograničenja, bez obzira na to da li se radi o bilateralnim ili višestranim aranžmanima. Dosadašnji napori, iako nisu veliki, ipak moraju biti polazna osnovica i putokaz daljnje moguće realizacije. S druge strane, tehnika i forme njihove sprovedbe mogu korisno poslužiti u stvaranju sličnih rješenja. Pretjerani pesimizam može umanjiti značenje postignutih aranžmana, bez obzira na oblike razoružanja ili kontrole oružja

14

Vidi npr. vrlo zanimljivu debatu o programu moguće akcije vođenu uoči Specijalnog zasjedanja UN na simpoziju u San

Juanu del Rio (Mexico) čiji je sumaran prikaz objelodanjen u: *Multilateral Disarmament* ... op. cit.

(američko-sovjetski ugovori, bezatomska zona u Latinskoj Americi MBFR). Ali s druge strane, posebno isticanje isključive vrijednosti nekih od tih oblika moglo bi suziti platformu budućeg zajedničkog djelovanja. U analizi dosada postignutog potrebno je posebno naglasiti da je naoružanje proces univerzalnih razmjera, a da s druge strane, blokovska ravnoteža ne može vječito jamčiti mir i sigurnost svjetskih razmjera. Stoga i današnji proces širenja oružja nužno zahtijeva zajedničku akciju svih članica međunarodne zajednice, ne samo zbog kontrole naoružanja već isto tako i zbog potrebe zajedničkog rješavanja niza ostalih problema (ekonomski razvoj, energija, promet, zaštita čovjekove okoline sl.)

2. Deklaracija o razoružanju mora istaknuti sadašnje stanje i potrebu stvaranja svijeta bez ratova. Taj u biti manifestacioni dio mora biti praćen zajednički prihvaćenim načelima koja će voditi razoružanju.

Načela moraju jasno naglasiti:

Težnju čitavog čovječanstva za brzim napretkom u pravcu razoružanja, što je danas preduvjet sigurnog ljudskog opstanka i daljnjeg razvoja moderne civilizacije. U tom svjetlu sve države, bez obzira na svoju veličinu, geografski položaj ili društveno-političko uređenje, imaju i dužnost da sudjeluju u pregovorima o razoružanju i daju doprinos realizaciji tog značajnog cilja.

Stvaranje svijeta u kom će biti poštovana sigurnost, sloboda i samostalnost razvoja svake zemlje i naroda je cilj kom treba težiti u pregovorima o razoružanju. U tom djelovanju treba omogućiti da se izgradi uravnotežen način razoružanja, koji neće dati prednosti ni jednoj strani i koji će omogućiti jačanje sigurnosti uz smanjenje naoružanja.

Sve države, koje budu sudjelovale u pregovorima o razoružanju, moraju prihvatiti striktno poštovanje preuzetih obveza, jer je to na ovom vrlo osjetljivom planu odnosa *conditio sine qua non* eventualnog općeg uspjeha.

Napredak na polju naoružanja mora biti praćen jačanjem utjecaja i sposobnosti svjetske organizacije UN koja bi istodobno morala izgraditi posebna središta i mehanizme kontrole. Naime, nemoguće je očekivati bilo kakve ozbiljnije uspjehe na polju razoružanja ukoliko se ne stvori djelotvorna kontrola međunarodnog karaktera.

Univerzalno sudjelovanje u sprovedbi mjera razoružanja je nužnost sadašnjeg trenutka, ali treba omogućiti da se ono sprovodi na raznim razinama: multilateralnoj, bilateralnoj, pa čak i unilateralno. Svi ti procesi globalnog i regionalnog karaktera morali bi biti koordinirani u jednom središtu.¹

Ograničenje nuklearnog oružja ima posebnu važnost i to u horizontalnom i vertikalnom pravcu. S druge strane, treba omogućiti svim zemljama mirnodopsko korištenje nuklearne energije bez diskriminacija ili stavljanja posebnih preduvjeta. Nuklearne zemlje moraju poštovati status nuklearnih zona i time omogućiti njihovo daljnje širenje.

Mora biti jasno istaknuto da je proces naoružanja, odnosno razoružanja, u najtješnjoj vezi sa stvaranjem novog ekonomskog poretka i da suvremeni svijet mora shvatiti potrebu mijenjanja postojećih odnosa.

Osnovni zadatak mora biti zaustavljanje a zatim smanjivanje utrke u nuklearnom i konvencionalnom naoružanju. Ujedinjeni narodi moraju biti nosilac tih aktivnosti. To je, uostalom, u skladu s Poveljom UN i osnovnim intencijama koje su vodile njezinom stvaranju.

Sve mjere prihvaćene u procesu razoružanja moraju biti posebno razrađene u Programu akcije.

3. Program akcije na polju razoružanja mora voditi računa o realnosti ma suvremenog svijeta i složenosti procesa naoružanja odnosno razoružanja. Uz isticanje potrebe mirnog rješavanja konflikata, jačanja uloge Ujedinjenih naroda, značenja mjera za jačanje povjerenja, politike popuštanja i sveukupnog svjetskog razvoja, Specijalno zasjedanje mora naznačiti kao krajnji cilj sprovedbu općeg i potpunog razoružanja. Unatoč činjenici da je taj cilj vrlo dalek i da ga je u sadašnjoj fazi teško vremenski situirati, sigurno je da njegova naznaka, makar u obliku strategijskog cilja, ima posebnu važnost za naznaku svih ostalih oblika akcija koje bi trebale smjerati u tom pravcu.

Program akcije nužno traži i postavljanje poretka, odnosno prioriteta akcija na polju razoružanja:

- nuklearno oružje;
- kemijsko oružje;
- zapaljiva oružja;
- ostala oružja masovnog uništavanja;
- konvencionalna oružja;
- redukcija vojnih snaga.

a) U sklopu pitanja nuklearnog oružja, čije limitiranje i smanjivanje ima svakako ključno mjesto u svim naporima za razoružanjem, potrebno je istaknuti posebnu važnost i odgovornost velikih sila, koje bi trebale svojim aktivnostima dati poticaj daljnjim koracima u pravcu razoružanja. Konkretno mjere, koje bi se ovdje mogle primijeniti, odnosile bi se na zabranu upotrebe nuklearnog oružja protiv zemalja neposjednica nuklearnog oružja, davanje svečanih izjava o tome da pojedina nuklearna država neće prva upotrijebiti to oružje; smanjenje stokova nuklearnog oružja koje bi vodilo njihovom potpunom eliminiranju pridonijelo bi odstranjivanju ratne opasnosti; zaključene sporazuma o potpunoj zabrani eksperimenata s nuklearnim oružjem, prestanak proizvodnje nuklearnog oružja, itd. Tim koracima mogu se dodati i zahtjevi nesvrstanih zemalja koje traže da se poštuje teritorij zemalja koje su prihvatile ugovor o stvaranju denukleariziranih područja ili teritorij zemalja koje će to u budućnosti učiniti, te da se takvim zemljama ne prijete upotrebom nuklearnog oružja. Isto bi se trebalo odnositi i na Zonu mira u Indijskom oceanu, kao i na poželjnu Zonu mira na Mediteranu i u drugim dijelovima svijeta s kojih bi bilo odstranjeno nuklearno oružje.

Sve te mjere koje tretiraju najopasnije oružje — nuklearno — moraju biti promatrane u dugoročnom kontinuitetu akcija svih zemalja. Na super-silama kao i na drugim nuklearnim zemljama leži posebna odgovornost za sprovođenje konkretnih koraka, ali je isto tako sigurno da i sve ostale čla-

nice međunarodne zajednice svojim organiziranim naporima mogu vršiti snažan utjecaj moralno-političke prirode koji bi u novim uvjetima mogao voditi realizaciji ovog vrlo složenog, i zasada, udaljenog cilja.

b) Kemijska oružja masovnog uništavanja trebalo bi potpuno zabraniti, što automatski znači da bi trebalo prestati s njihovom proizvodnjom i uskladištenjem. S obzirom na rasprostranjenost tih vrsti oružja i njihovu relativno laku i jeftinu izradu neophodno bi bilo zaključiti međunarodni ugovor o zabrani njihove upotrebe, proizvodnje i uskladištenja koji bi imao univerzalno značenje po broju potpisnika, teritoriju kao i uspostavi međunarodne kontrole.

c) Isto vrijedi i za upotrebu napalma i svih vrsta zapaljivih ostalih oružja koja mogu imati nehumane posljedice, a koja bi također trebalo zabraniti.

d) Pod zabranom ostalih vrsta oružja za masovno uništavanje trebalo bi razumjeti potrebu zaključenja međunarodnog sporazuma kojim bi se definitivno odstranila mogućnost proizvodnje novih vrsta tih oružja kao i nastanak novih sistema.

e) Konvencionalno oružje predstavlja najrasprostranjeniji oblik vojne sile, a istodobno su i izdaci za tu vrstu oružja najveći — 4/5 svih vojnih izdataka odlazi u te svrhe. Ograničavanje i smanjivanje vojnih snaga kojima raspolaže svaka zemlja i gdje sve zemlje mogu dati svoj, makar i simbolički doprinos, ima posebnu važnost u procesu razoružanja. U tom cilju mogu se predvidjeti mjere kojima bi se:

UN redovito podnosili izvještaji o stanju vojnih snaga i njihovoj opremljenosti;

omogućila međunarodna kontrola tih izvještaja;

smanjivale vojne snage;

pristupilo smanjivanju i povlačenju vojnih baza sa stranih teritorija;

obavljala istraživanja o mogućnosti preorijentacije vojne proizvodnje u mirnodopske svrhe.

Pregovori koji su započeti u Beču mogli bi poslužiti kao izvanredna prilika da se u praksi pokažu konkretne mogućnosti smanjivanja vojne razine vojnih snaga u Središnjoj Evropi, a iskustva stečena u tim pregovorima i eventualni rezultati bili bi dragocjeni na ostalim područjima.

Uz te prioritetne akcije, koje su od posebnog značaja za početak ozbiljnih rasprava o razoružanju i koje zahvaćaju širok dijapazon različitih vrsta oružja i sistema, u Programu akcija trebaju naći svoje mjesto i neke druge mjere. To se u prvom redu odnosi na tzv. mjere za jačanje povjerenja koje su već institucionalizirane i donekle sprovedene u praksi interevropskih odnosa. Iako je njihov radijus dosta ograničen, one ispunjavaju svoj cilj upravo u stvaranju bolje klime i na taj način otvaraju put novim rješenjima. Na univerzalnom planu uz već postojeće oblike mjera za jačanje uzajamnog povjerenja različitih država korisno bi bilo pristupiti zamrzavanju postojećih vojnih baza na stranim teritorijima i njihovom postupnom likvidiranju, što bi svakako imalo pozitivnog efekta na ukupnost međunarodnih odnosa.

S druge strane, uz ove izrazito vojne mjere ne bi trebalo zaboraviti na to da je proces militarizacije svijeta uzeo goleme razmjere i da on ima svoje različite političke, ekonomske i socijalne karakteristike. Stvaranje novog svijeta u kom bi se mir i sigurnost jamčili novim sredstvima, uz znatno manje vojne sile i izdatke za vojne snage, trebala bi pratiti i odgovarajuća svijest o tim promjenama. Dosadašnja istraživanja na polju polimologije (znanost o miru) i pokušaji uvođenja tih disciplina u srednjoškolsku ili sveučilišnu nastavu tek su u embrionalnoj fazi i to samo u pojedinim sredinama. Program univerzalnih akcija u pravcu razoružanja morao bi voditi računa o adekvatnoj pripremi obrazovnih sistema koji bi u novom svjetlu predstavili suvremeni svijet i odnose u njemu. Tek uz takvo postupno pripremanje novih generacija moći će se konkretne mjere razoružanja adekvatno odraziti u svijesti onih koji dolaze i koji trebaju nastaviti proces razoružanja do njegovog krajnjeg cilja — opće i potpune likvidacije.

Već sada se nameće i konkretno pitanje o kom postoje različita mišljenja: kako pretočiti sredstva postignuta smanjivanjem vojnih snaga u konstruktivne oblike zajedničkog djelovanja. Zahtjev suvremenog svijeta je neophodno smanjivanje jaza koji dijeli razvijene države od nerazvijenih; moguće je previdjeti čitav niz poremećaja ukoliko se to pitanje ne počne ozbiljno i odgovorno rješavati, ponovno na najširem svjetskom planu. Ako se o bilo kojoj mjeri može reći da je realistična, to je svakako postupno zamrzavanje, a zatim smanjivanje vojnih budžeta, uz uvjet da se poštuju naprijed istaknuta načela. To znači da bi se već u skoroj budućnosti mogla pronaći i odgovarajuća sredstva koja bi bila stavljena na raspolaganje međunarodnoj zajednici.

Međutim, to istog časa otvara pitanje tko će kontrolirati smanjenje vojnih budžeta i tko će vršiti redistribuciju, ukoliko za nju bude dan pristanak. O tome postoje razna mišljenja. Sigurno je da bi dio smanjenih izdataka neke države najradije u cjelini zadržale za sebe. Druge zemlje bi ta sredstva u skladu sa svojim političkim motivima pružile odabranim zemljama. Postoje i prijedlozi za stvaranje specijalne međunarodne agencije koja bi se bavila redistribucijom sredstava. No nama se čini da je najrealističniji i svakako najkorisniji onaj oblik za koji se zalažu nesvrstane zemlje.

Poučene dosadašnjim iskustvima i upoznate s raznim oblicima davanja pomoći, one smatraju da su jedino Ujedinjeni narodi tijelo preko koga bi trebale ići te akcije. U tom bi smislu kao osnovni preduvjet trebalo prihvatiti odluku po kojoj bi sve zemlje na bazi zajednički izradene standardizacije slale svoje izvještaje Ujedinjenim narodima. Na osnovu njih u fazi sprovođenja smanjivanja vojnih budžeta relativno brzo i lako bi se ustalile vrijednosti koje bi mogle biti prenesene u specijalni fond za pružanje pomoći zemljama u razvoju. Na taj način pojačalo bi se praktično značenje Ujedinjenih naroda u procesu razoružanja, omogućilo bi se brže realiziranje osnovnih temelja novog ekonomskog poretka i izbjegla bi se sva nadmetanja političkog karaktera, koja bi inače nužno pratila prelijevanje tih sredstava.

4. Međunarodni mehanizmi kojima bi se kretalo u pravcu realizacije velikih i složenih zadataka razoružanja moraju u prvom redu biti univerzalnog karaktera s obzirom na to da je i proces naoružanja već odavno dobio univerzalne razmjere. Polazeći od postojeće podjele snaga, te zastupljenosti najvažnijih vojnih sila ti mehanizmi moraju voditi računa i o zastupljenosti zemalja koje ne ulaze u blokove, niti su pak posjednici velike vojne moći. Samim tim jasno je da se mora zahtijevati mogućnost aktivnog sudjelovanja svih zemalja i njihovog slobodnog iznošenja stavova o pitanjima razoružanja.

U tom kontekstu razumljivo je da se posebna pažnja mora pokloniti Organizaciji ujedinjenih naroda koja ima primarnu ulogu i odgovornost kako s obzirom na svoju Povelju, tako i na vrlo visok stupanj svoje univerzalnosti. Prema stavovima nesvrstanih zemalja Ujedinjeni narodi trebaju i dalje biti glavno tijelo za donošenje političkih odluka o pitanjima razoružanja. Prvi politički komitet Opće skupštine također bi trebao u budućnosti da se bavi samo pitanjima razoružanja i međunarodne sigurnosti.

Uz naznaku budućih mehanizama postavlja se odmah i pitanje da li je potrebno stvarati neka nova tijela unutar UN ili ih je pak potrebno postaviti izvan njih. U nekim prijedlozima ističe se potreba stvaranja specijalnog Savjeta za pitanja razoružanja UN, dok se na nekim drugim stranama ističu projekti o potrebi stvaranja specijalne agencije za pitanja razoružanja. S tim u vezi stoji i odnos prema Konferenciji Komiteta za razoružanje.¹⁵ Kao tijelo koje već česnaest godina djeluje u pravcu analize mjera koje bi trebale voditi razoružanju Komitet je sigurno postigao stanovala dragocjena iskustva; bilo bi dosta brzopletu težiti njegovom ukidanju i zamjeni nekim drugim tijelom. Njegov glavni nedostatak leži i dalje u tome što u njemu ne sudjeluju sve nuklearne zemlje i što s druge strane, američko-sovjetsko predsjedništvo ne daje prostora za ravnopravnije sudjelovanje ostalim članicama Komiteta. Stoga npr. nesvrstane zemlje traže da se Komitet proširi ostalim nuklearnim silama (Francuska, NR Kina), a da se predsjednički položaj rotira svakog mjeseca kako bi se izbjeglo posebno isticanje uloge dviju supersila. U tehničkom smislu Komitet bi isto tako trebao dobiti stalne predstavnike umjesto sadašnjih povremenih izaslanika, što bi također podiglo njegov autoritet djelovanja.

Uz uvjet da se u sadašnjoj fazi postignu neki konkretni rezultati na polju razoružanja mogao bi se ostvariti i prijedlog o održanju Svjetske

15

S tim u vezi zanimljivo je istaknuti francuski pristup razoružanju, za koji je francuska vlada istakla da je »pragmatičan i univerzalan«. Po tom shvaćanju razoružanje ne može biti monopol dvije supersile, i ono mora biti aktivnost za koju imaju interesa sve zemlje. U cilju proširenja sudjelovanja novih aktera Francuska predlaže napuštanje rada Komiteta Ujedinjenih naroda za razoružanje koji djeluje od 1962. godine i njegovu zamjenu forumima »sa širim članstvom i drukčijim procedurom«.

Francuski prijedlog dalje predviđa striktnu međunarodnu kontrolu satelita putem međunarodne agencije, kontrolu nuklearne proliferacije i posebno »oporezivanje« vojnih »prekomjernih« izdataka. Tako prikupljena sredstva bi se upotrijebila za pružanje pomoći zemljama u razvoju. Istodobno, Francuska predviđa saziv specijalne konferencije o razoružanju na kojoj bi sudjelovale zemlje od »Atlantika do Urala«.

The Guardian Weekly, January 29, 1978.

konferencije o razoružanju, ali ne usporedo s ovim naporima, već nakon stanovitog vremena. To praktički znači da bi Specijalno zasjedanje otvorilo put, postavilo ciljeve i načela i utvrdilo mehanizme akcije, a Svjetska konferencija bi mogla nakon stanovitog vremenskog razmaka (3—5 godina) izvršiti određenu analizu postignutoga i dati nove poticaje na globalnom planu.

Akteri tog značajnog procesa, koji je svakako bez presedana u dosadašnjoj povijesti međunarodnih odnosa, bit će različiti po svom karakteru, ciljevima i interesima za akcijom. Uz države, kao glavne pregovarače, pojavit će se nevladine međunarodne organizacije, a i svjetsko javno mišljenje. Tome svakako treba dodati i značajnu djelatnost brojnih znanstvenoistraživačkih institucija i njihove napore na pronalaženju najboljih rješenja.

Na planu državne aktivnosti očigledno je da stavovi nisu jedinstveni i da se procesu razoružanja pristupa na različite načine. To je primjetno i kod supersila i kod niza manjih nerazvijenih zemalja, gdje različite tradicije i interesi utječu na zauzimanje specifičnih pozicija. Neke zemlje, poput NR Kine, pokazuju malo interesa za pitanja razoružanja razmatrana u UN, dok dio zemalja u razvoju smatra da se radi o pitanjima koja se tiču isključivo visoko razvijenih industrijskih zemalja s kojima one nemaju gotovo ničeg zajedničkog. Upravo Specijalno zasjedanje trebalo bi otvorenom i demokratski vođenom razmjenom mišljenja pozvati sve zemlje svijeta da aktivno i odgovorno sudjeluju u pripremi mjera za sprovođenje razoružanja, koje je danas postalo središnji svjetski zajednički problem kojega rješavanje ne može biti djelomično, niti se ono može odlagati.

Međunarodne nevladine organizacije mogu, kao u nizu sličnih aktivnosti (npr. pripreme Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji), pomoći u stvaranju odgovarajuće klime, ali i u konkretnoj razradi problema razoružanja. Upoznavanje širokih slojeva stanovništva s rezultatima dosadašnjih koraka na planu razoružanja, objektivno prezentiranje rezultata Specijalnog zasjedanja uz ispravno objašnjavanje poduzetih odluka može u velikoj mjeri pomoći buđenju zainteresiranosti za pitanja razoružanja i pokretanju širih inicijativa. U tom pravcu može mnogo učiniti znanost koja se na različite načine bavi pitanjima razoružanja (vojne znanosti, tehničke, politološke, ekonomske, sociološke). Prezentiranjem radova istaknutih znanstvenika one mogu meritorno objašnjavati proces i istodobno pomagati u pronalaženju adekvatnih političkih rješenja. Sigurno je da u tom procesu dugog smjera ima mjesta i za najbriljantnije umove. Primjer dosadašnjih aktivnosti Pugwasha, koji je aktivno angažiran u pravcu traženja mira i razoružanja, to na najbolji način demonstrira. Uz parcijalna istraživanja pojedinih fenomena razoružanja bilo bi se potrebno založiti za prezentiranje cjelovitih studija i monografija, stvaranje posebnih istraživačkih centara i uvođenje specijalnih disciplina koje bi se bavile kompleksnom materijom razoružanja. U našoj sredini politološki fakulteti, a isto tako i studiji općenarodne obrane, morali bi biti središta takve djelatnosti, koja će pripremati buduće kadrove osposobljene za objašnjavanje i pripremanje novih prijedloga.

Na kraju ne treba zaboraviti da je proces razoružanja po svojim karakteristikama vrlo složen i delikatan i da će, po svemu sudeći, trajati vrlo dugo. U takvoj situaciji vlade, bez obzira na to koliko ozbiljno pristupaju rješenju tih pitanja, ne mogu biti jedini akteri; nužno je potrebno aktiviranje ostalih pomoćnih snaga koje mogu angažirati masovnu podršku. U tom svjetlu promatrane međunarodne nevladine organizacije, pokreti, znanstvenici i znanstvena središta, javno mišljenje predstavljeno u obliku masovnih komunikacija i cjelokupni novi obrazovni sistem mogu davati stalni podstrek da se ustraje u tom značajnom djelovanju. Jer, ne treba sumnjati da će kao i u svakom pregovaranju biti trenutaka kriza i nepovjerenja, zastoja i teškoća, kad će i najvećim optimistima čitav trud izgledati uzaludan i neostvariv. Upravo je tada potrebna snažna aktivnost svih nevladinih aktera koje, povezani i organizirani, mogu znatno pridonijeti konkretizaciji ciljeva kojima vlade sada teže.

//

Kao evropska, nesvrstana i socijalistička zemlja Jugoslavija je uvijek u svojoj vanjskopolitičkoj akciji isticala da globalni mir ne može biti stabiliziran na jednakoj snazi blokova i njihovih predvodnika.¹⁶ Takva ravnoteža snaga varljiva je sama po sebi i moguće ju je izazvati sa svim posljedicama koje otuda proizlaze. Tehnološki razvoj na planu naoružanja samo je povećao spiralu naoružanja, a paradoks dobijanja sve veće nuklearne sile nije simetričan većoj sigurnosti ni danas, ni u budućnosti.

Trka u naoružanju započeta nakon drugog svjetskog rata dobila je u godinama hladnoratovske napetosti svoj vrhunac i postala je od tada permanentan i, na žalost, univerzalan proces. Golemi troškovi naoružanja nepovratno su odnijeli sredstva koja su mogla biti uložena u mnogo korisnije svrhe. Manje razvijene zemlje i zemlje u razvoju posebno teško prate tu utrku, a u današnjem trenutku kada se teži stvaranju novih ekonomskih odnosa, zasnovanih na pravednijoj podjeli, smanjenje izdataka za naoružanje može poslužiti kao značajan doprinos početnoj realizaciji tih novih odnosa.

U razdoblju prevladavanja hladnog rata jugoslavenska vanjska politika bila je angažirana na raznim forumima koji su se bavili pitanjima razoružanja, ističući pri tome neodložnost rješavanja tog pitanja i demokracičnost u pristupima. To je bilo zasnovano na uvjerenju da budućnost međunarodne zajednice mora biti temeljena sve manje na oružanoj sili i da umjesto vojnog faktora treba krčiti put raznim oblicima suradnje, koji mogu voditi boljem međusobnom razumijevanju različitih država i naroda. U jugoslavenskoj doktrini razoružanja bilo je jasno istaknuto da razoružanje nije samo sebi cilj i da se započinjanjem tog procesa automatski ne

16

O jugoslavenskim stavovima o razoružanju vidi: M. Minić, »Problem razoružanja i spoljna politika Jugoslavije«, Međunarodna politika 1978, br. 673

dolazi do prevladavanja jedne faze međunarodnih odnosa i njezine zamjene nekom drugom fazom. Govoreći u Ujedinjenim narodima još 1960. godine, predsjednik Tito je istakao veliku važnost razoružanja, podvlačeći da se upravo u tom procesu trebaju odraziti pozitivne promjene odnosa u svijetu. Stalna i univerzalna akcija trebala bi učiniti da razoružanje u sadašnjem trenutku dobije upravo tu dimenziju kretanja u pravcu sveobuhvatnih pozitivnih promjena kojima se unapređuju odnosi u međunarodnoj zajednici, jača međusobno povjerenje i stvaraju temelji sigurnog mira.

U tom svjetlu Jugoslavija je, zajedno s nizom drugih nesvrstanih zemalja, podržala proces, uvjereni da politika popuštanja i sporazumnog rješavanja svih pitanja predstavlja neizbježan pravac razvoja svijeta u današnjim uvjetima i da jedino na tim osnovama može biti ostvaren progres u najširim relacijama. Istodobno, détente bi trebao stvoriti mogućnosti za postizanje kvalitetno novih odnosa između suverenih država, bez obzira na razlike ili sličnosti koje postoje u njihovim društveno-političkim ili ekonomskim uređenjima.

Promatran u tom kontekstu, da bi ispunio svoje funkcije, détente mora biti univerzalan po svojim funkcijama i geografski globalan, što potvrđuje karakter međuovisnosti današnjeg svijeta. Kao područje na kom je nikao hladni rat i na kom još uvijek postoji najveća vojna koncentracija, Evropa je prva započela s realizacijom popuštanja, koje je svoj najširi oblik našlo u Konferenciji o evropskoj sigurnosti i suradnji. U težnji za stvaranjem ukupnosti novih međunarodnih odnosa proces evropske sigurnosti i suradnje bio je povezan i s nastojanjima da se proces razoružanja ugardi u taj mehanizam novog evropskog djelovanja. U helsinškoj povelji novih evropskih odnosa nalaze se i naznake nekih konkretnih mjera koje bi trebale voditi razoružanju i jačanju mjera povjerenja. Međutim, njihova sprovedba kao i bečki pregovori MBFR, idu vrlo sporo. Dodajmo da se, unatoč pokušaju nekoliko nesvrstanih i neutralnih zemalja, na beogradskom sastanku nisu uspjele proširiti mjere vojnog karaktera na područje Mediterana, koji i dalje ostaje značajan region permanentne konfrontacije dvaju najvećih ratnih flota nemediteranskih zemalja, uz stalnu tendenciju povećavanja njihovog vojnog prisustva.

Već je na raznim stranama bilo isticano da se détente kao novo razdoblje međunarodnih odnosa ne može dijeliti na pojedine segmente, što jasno pokazuje da se vojna problematika ne može odvojiti od ostalih područja razvoja odnosa u duhu popuštanja i sporazumijevanja. Kao vrlo značajna povijesna faza détente u nuklearnom dobu ima niz isprepletenih crta (političkih, ekonomskih, vojnih), što znači da se samo u sigurnijem svijetu može očekivati razvoj jačih oblika svestrane međudržavne suradnje.

Nesvrstane zemlje imaju poseban interes da u sadašnjoj etapi međunarodnih odnosa ističu prioritet razoružanja i zahtijevaju započinjanje velikog procesa koji će sigurno potrajati. U nizu prilika nesvrstane zemlje su pozdravile détente, uvjereni da on otvara nove putove ne samo u nekim geografskim regionima i ne samo na nekim područjima međunarodnih odnosa. Evropski kontekst one promatraju kao početnu fazu intenzivnog djelovanja novih odnosa u najširim relacijama, a rezultati popuštanja, po-

stignuti u najrazvijenijim područjima svijeta, trebali bi dati svoje pozitivne refleksije i na dijelove u kojima živi velika većina stanovnika naše planete. Nesvrstane zemlje vjeruju da stvaranje povoljne međunarodne klime otvara prostor za rješavanje pitanja vojnog karaktera, odnosno konkretno razoružanja, a s druge strane, da uspjesi na tom delikatnom polju mogu još više ojačati politiku détente u funkcionalnom i univerzalnom smislu.

Kao rezultat dugogodišnjih nastojanja jugoslavenske vanjske politike da se procesu razoružanje posveti dužna pažnja, a u fazi kada je ociješnjeno da détente pruža mogućnost za poduzimanje nove široke inicijative, jugoslavenski Predsjednik je predložio Petom sastanku šefova država i vlada nesvrstanih zemalja u Colombu 1976. da se pokrene inicijativa za sazivanje Specijalnog zasjedanja UN o razoružanju. U svom govoru Predsjednik Republike je između ostalog rekao:

»Nastavljanje trke u naoružanju, koja je već dostigla ogromne razmjere, postaje sve više jedan od glavnih izvora nestabilnosti, zategnutosti i opasnosti za mir i bezbjednost u svijetu. Zato treba preduzeti nove inicijative i uložiti nove napore kako bi se ta trka obustavila i bez odlaganja postigao sporazum o mjerama stvarnog razoružanja. Jer, u tom na žalost nema napretka. To pokazuje i činjenica da sve do sada nije postignuta saglasnost o sazivanju svjetske konferencije o razoružanju. Zbog toga smatramo da sada treba ići na sazivanje specijalnog zasjedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.«¹⁷

Shvaćajući važnost akcije, nesvrstane zemlje podržale su jugoslavenski prijedlog i predložile Općoj skupštini Ujedinjenih naroda saziv Specijalnog zasjedanja, stavljajući time jasno do znanja svoju zainteresiranost za tu problematiku i spremnost da se maksimalno angažiraju u traženju konkretnih rješenja.

Sada kada je već pokrenut mehanizam svjetske organizacije i kada se pitanje razoružanja nalazi na najvišem univerzalnom forumu, vrijedno se zapitati što se može očekivati od te akcije i kakvi mogu biti njezini konkretni rezultati. Pesimistički orijentirani promatrači međunarodnih odnosa mogu se pozivati na minimalne dosadašnje rezultate zabilježene na tom planu, nespремnost većine država da pregovaraju u velikom forumu, odsustvo interesa u pojedinim značajnim zemljama, poljuljani détente, kao i sporove koji postoje među nekim nesvrstanim zemljama. Sve je to na stanovit način tačno, a u objektivnoj analizi međunarodnih odnosa nemoguće je te elemente zapostaviti. Međutim, kao protustavovi tim tvrdnjama mogu se istaknuti:

dimenzije problema naoružanja koji sve više počinje zahvaćati ekonomske, političke i socijalne temelje današnjih odnosa, ozbiljno prijeteci da ugrozi najvitalnije interese suvremenog čovječanstva;

naraslo shvaćanje da je vrijeme da se obuzda utrka u naoružanju i potraže sredstva za discipliniranje vojne sile;

17

Peta Konferencija nesvrstanih zemalja u Kolombu — Dokumenti, Beograd 1977, str. 162.

organizirano djelovanje goleme skupine nesvrstanih zemalja koje, vjerne svojim dosadašnjim stavovima, ovoga puta nastoje zajedničkim snagama prezentirati problematiku na najširem svjetskom planu;

zainteresiranost niza drugih zemalja — blokovskih i neblokovskih — da smanje svoje vojne izdatke i pomognu realizaciju novih međunarodnih odnosa.

Već je istaknuto da je naoružanje u suvremenim uvjetima postalo vrlo složeno i da se taj dugotrajan proces gomilanja vojne sile može promatrati kao kompleks sastavljen od različitih ekonomskih, političkih, vojnih i socijalnih segmenata, koji su utkani u djelatnost pojedinih nacionalnih vojnih centara odlučivanja. Proces naoružanja razvijao se godinama uz stalnu dinamiku rasta, bilježeći takve skokove kakvi nisu primjetni u bilo kojoj drugoj državnoj aktivnosti. Stoga je sasvim razumljivo da ni Specijalno zasjedanje, ni akcije Ujedinjenih naroda ne mogu brzo i lako promijeniti pravac kretanja koji je praktički duboko utemeljen u svakom društvu. Iako su motivi naoružanja vrlo različiti i gotovo u svakoj zemlji specifični, činjenica je da se logika naoružanja kreće stalno uzlaznom linijom povećanih vojnih izdataka. To, naravno, posebno pogoduje stanovitim industrijskim ili političkim krugovima koji u sprezi s vojnim snagama nalaze stalan oslonac u daljnjem jačanju politike zasnovane na vojnoj sili ili njezinoj upotrebi.

Promatrajući realno sredstva i instrumente koji stoje na raspolaganju u sadašnjem trenutku, moguće je istaknuti:

postojanje konkretne mogućnosti da se razvije univerzalan i konkretan proces razoružanja, koji će, vodeći računa o realnostima suvremenog svijeta, teći u okviru svjetske organizacije i mehanizama koje ona eventualno formira;

Specijalno zasjedanje formulirat će načela i ciljeve akcije; uz naznaku konkretnih mehanizama sprovedbe, što će imati značajno moralno političko djelovanje na sve članice Ujedinjenih naroda;

U doba kada svjetska organizacija pravi napore na polju razoružanja a istodobno je nosilac ideje za stvaranjem novog ekonomskog poretka, normalno je očekivati da se ta dva procesa povežu i da koordinirana aktivnost Ujedinjenih naroda, razvijajući razoružanje, pomaže na konkretan način stvaranje temelja novog ekonomskog poretka;

Razvijajući oblike suradnje na polju razoružanja, pružaju se mogućnosti da se zajedničkim snagama izrade programi mirnodopskog korištenja nuklearne energije, što je od posebne važnosti za veliku skupinu nesvrstanih zemalja koje se odlučno suprotstavljaju mnopolističkom položaju nuklearnih sila i nastojanju da se zadrži takvo stanje.

Suvremeni politički trenutak traži realizam u svim sferama i sigurno je da tako osjetljiva materija, koja zadire u najvitalnija pitanja svake države, zahtijeva mnogo vremena i truda kako bi se postigla neka konkretna rješenja. U sadašnjim pozicionim analizama i projektima akcije predlažu se različite mjere, više ili manje tehnički razrađene. Ne pretendirajući na davanje nekog sličnog scenarija akcije, mogli bismo kao konkretan primjer istaknuti da je sada, kada je velik proces pokrenut, potrebno postići

neka konkretna rješenja bez obzira na to koliko će ona biti značajna. Najopasnije bi bilo ne iskoristiti sadašnju fazu barem za minimalno mijenjanje odnosa i početak procesa koji bi se mogao nazvati razoružanjem.

U tom smislu čini nam se da bi već sada bilo moguće ostvariti neke konkretne poteze koji bi pridonijeli stvaranju pogodnih temelja, a ne bi bitno utjecali na postojeći balans snaga, bilo na nacionalnom ili blokovskom planu. S tim u vezi moglo bi se predložiti:

a) zamrzavanje postojećih vojnih potencijala, počev od konvencionalnih vojnih snaga, pa sve do nuklearnog oružja. Zahtjev bi bio relativno lako sprovediv, posebno ako bi se prihvatili standardizirani podaci o vojnim snagama koje bi trebali izraditi organi Ujedinjenih naroda. Zamrzavanje ne bi mijenjalo postojeći odnos snaga, ne bi smanjilo ničiju sigurnost, trebale bi ga poštovati sve zemlje, a eventualno kršenje odmah bi trebalo iznijeti pred tribinu UN.

b) Usporedo sa zamrzavanjem vojnih snaga trebalo bi zamrznuti vojne budžete u njihovim sadašnjim iznosima, što bi praktički značilo da ne bi bilo nikakvog povećanja vojnih snaga ni u ljudstvu, ni u vojnoj tehnici. To bi istodobno bio i prvi korak koji bi mogao voditi drugoj fazi — redukciji nacionalnih vojnih budžeta.

c) Sve države trebale bi se obavezati da u fazi globalno postojećeg nuklearnog balansa neće vršiti ispitivanje novih vrsta oružja i vojnih sistema, te da će svoje vojne snage zadržati na sadašnjoj razini. Time bi se također utjecalo na zamrzavanje vojnih snaga i budžeta, a istodobno bi bila pokazana dobra volja, posebno najsnažnijih nuklearnih zemalja. Odustajanjem od proizvodnje novih vrsta oružja one bi dale značajan primjer svim ostalim zemljama i sigurno je da bi to imalo snažnog efekta na univerzalnost akcije.

d) Sadašnji zamah na planu razoružanja nema svog premca i sigurno je da bi se pod pretpostavkom realizacije navedenih mjera automatski postavio i zahtjev za zabranom prodaje oružja. Kako se radi o nekoliko zemalja, i to vrlo razvijenih,¹⁸ sigurno je da bi one bez većih ekonomskih napora mogle odustati od prodaje oružja kupcima iz pretežno nerazvijenih područja. Time bi se odmah pridonijelo i zamrzavanju postojećeg stanja na planu konvencionalnog oružja.

e) Svi oblici akcija u pravcu razoružanja, relativno lako izvedivi u fazi još uvijek postojećeg nepovjerenja, sumnjičavosti i strahovanja, zahtijevali bi izradu djelotvornih međunarodnih kontrolnih organa u sastavu UN ili od organa koje bi UN formirale. Time bi se sve mjere učinile vjerodostojnima, a sudionicima procesa razoružanja bi zajamčili načelo jednake sigurnosti. Istodobno bi to otvorilo put jedinstvenom prihvaćanju prava i obaveza svih zemalja.

18

Prema podacima Štokholmskog SIPRI-ja četiri glavna proizvođača oružja: SAD, SSSR, Velika Britanija i Francuska dominiraju i u trgovini oružjem. Na te četiri zemlje otpada oko 90% prodanog oružja. SAD i

SSSR sudjeluju svaka sa po 34% prodaje, dok na Francusku i Veliku Britaniju dolazi po 10% ukupne svote. World Armaments: The Nuclear Threat, Stockholm 1977, str. 12—13

f) Iako postoje različita mišljenja o vrijednosti stvaranja nenuklearnih zona u suvremenim uvjetima, činjenica je da su rezultati dosada zabilježeni na tom planu ipak ohrabrujući i da s druge strane predstavljaju bar početan korak u pravcu smanjenja naoružanja na pojedinim prostorima (Antarktik, Latinska Amerika). Stoga je sasvim sigurno da bi se bez ikakvih posebnih poremećaja odnosa moglo predvidjeti da Ujedinjeni narodi, koristeći kao povod Specijalno zasjedanje, pokrenu široku inicijativu za stvaranje novih denukleariziranih zona, vraćajući vrijednost nekadašnjim projektima takvog karaktera.¹⁹ S obzirom na to da bi se u nenuklearnim zonama našao niz nesvrstanih zemalja, razumljiv je njihov interes i sigurna podrška takvim prijedlozima.

g) U kontekstu širih mjera koje bi se mogle odmah realizirati Ujedinjeni narodi bi mogli ponovno pozvati sve članice da se svečanom rezolucijom obavežu na suzdržavanje od propagiranja i prijetnji ratom u međunarodnim odnosima, što bi trebalo biti praćeno odgovarajućom međunarodnom aktivnosti na planu obrazovno-kulturnog procesa koji bi jačao vrijednost mira, sigurnosti i mirne suradnje u suvremenim međunarodnim uvjetima.

Međunarodni se odnosi, iako u svojoj povijesti poznaju različite prijedloge na planu razoružanja, sada suočavaju s velikom i organiziranom akcijom koja koristi sve kanale moguće aktivnosti kako bi se zaustavila opasna i skupa utrka koja može samo destabilizirati daljnji međunarodni razvoj. Započeti proces bit će dugotrajan i u njemu će s većim ili manjim intenzitetom djelovati različite države. Međutim, ako se na tom značajnom polju postigne kontinuitet akcije i stanovita stupnjevito razvoja— npr. postupno smanjivanje naoružanja nakon zamrzavanja, zatim pretvaranje dijela sredstava u djelotvornu pomoć zemljama u razvoju — doći će do stvaranja procesa aktivnosti, što će biti neobično važno za započinjanje velike univerzalne akcije. Putem postupnih i kolateralnih mjera može se dolaziti sve bliže glavnom cilju. U tom pravcu zamrzavanje vojnih snaga i budžeta, postupno eliminiranje vojnih manifestacija sile, stvaranje mjera za jačanje povjerenja i sprovođenje striktno međunarodne kontrole poduzetih koraka može značiti čvrstu polaznu osnovicu na kojoj se proces razoružanja može dalje razvijati.

Naravno, kritičari takvog pristupa mogu izraziti svoju skepsu; međutim možda je dobro prisjetiti se stupnjeva prevladavanja konfliktnih političkih odnosa i postupnosti procesa prelaženja iz hladnog rata u détente. S druge strane, dugotrajnost evropskog dogovaranja o evropskoj sigurnosti i suradnji i postupno pretvaranje tih aktivnosti u trajan proces može služiti kao ohrabrenje i inspiracija u traženju novih putova razvoja međunarode zajednice.

19

Vidi naš rad: »Postoji li šansa za bezatom-
ske zone«, *Međunarodna politika* 1978, br.
672

Slobodnija analiza današnjih međunarodnih odnosa u traženju osnovnih karakteristika suvremenog trenutka može ustvrditi da se nalazimo u fazi postojanja stanovitog pozitivnog triptiha. Na političkom se planu, unatoč svim poremećajima, odnosi razvijaju u obliku détente; na ekonomskom polju čine se značajni naponi da se stvore bolji i pravedniji uvjeti djelovanja u obliku realizacije međunarodnog ekonomskog poretka, a na vrlo značajnom vojnom polju ulazimo u* fazu organiziranih i univerzalnih napora u pravcu razoružanja. Ako se ova posljednja karakteristika počne ostvarivati, pa makar u obliku polaganog i dugotrajnog procesa, sigurno je da će sadašnji svijet pružiti više nade u sigurnije sutra sadašnjoj i generacijama koje dolaze.